

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет
Факультет іноземної філології та соціальних комунікацій
Кафедра психології, політології та соціокультурних технологій

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри
Світайло Н.Д.
(підпис) (прізвище та ініціали)
«__» _____ 20__ р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

здобувача ступеня бакалавра соціальної роботи
Стрельченко Єлизавета Олександрівна
(прізвище, ім'я, по батькові)
за темою «Комікси як інструмент соціальної профілактики у запобіганні
гендерно-стереотипній профорієнтації старшокласників/-ць»
(галузь знань 23 «Соціальна робота», спеціальність 231 «Соціальна робота»)

Науковий керівник
кандидатка філософських наук,
старший викладач
(науковий ступінь, посада, вчене звання)
Савельєва Ю.М
(підпис) (прізвище, ім'я, по батькові)
«__» _____ 20__ р.

Підсумкова оцінка:

Національна шкала _____
Кількість балів ECTS _____

Члени комісії	_____	_____
	(підпис)	(прізвище та ініціали)
Члени комісії	_____	_____
	(підпис)	(прізвище та ініціали)
Члени комісії	_____	_____
	(підпис)	(прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка до кваліфікаційної роботи здобувача ступеня бакалавра соціальної роботи Стрельченко Є.О. на тему: «Комікси як інструмент соціальної профілактики у запобіганні гендерно-стереотипній профорієнтації старшокласників/-ць» (56 сторінок, 24 використаних джерел, 12 додатків).

Ключові слова: гендерні стереотипи, стать, профорієнтація, гендер, комікс.

Об'єкт дослідження – профорієнтація старшокласників/-ць.

Предмет дослідження – комікси як інструмент розвінчування гендерних стереотипів (соціальної профілактики) при профорієнтації старшокласників/-ць.

Мета

дослідження полягає в аналізі можливостей послуги соціальної профілактики гендерно стереотипної профорієнтації старшокласників/-ць через комікси, які розвінчують гендерні стереотипи у сфері професійної діяльності. Завданнями дослідження є:

- Охарактеризувати особливості старшокласників/-ць як окремої соціальної групи в контексті профорієнтації шляхом теоретичного аналізу;
- Виявити вимоги до надання послуги соціальної профілактики гендерно стереотипної профорієнтації старшокласників, шляхом проведення аналізу нормативно-правових актів;
- Охарактеризувати етичні засади у роботі із старшокласниками/-цями;
- Розробити комікс щодо гендерних стереотипів у сфері праці та апробувати його у профорієнтації старшокласників/-ць на базі КЗСОР «Сумська обласна гімназія-інтернат для талановитих та творчо обдарованих дітей»;
- Проаналізувати вплив соціальної профілактики гендерно стереотипної профорієнтації старшокласників/-ць через комікс.

Використані методи дослідження: загальні та спеціальні наукові методи. Зокрема, із загальних методів – абстрагування й конкретизація, аналіз, синтез, індукція, дедукція, моделювання; із спеціальних методів - морфологічний аналіз (винахідництво), тестування.

Установлено, що у старшокласників/-ць присутні гендерні стереотипи щодо сфери праці. При роботі з ними можуть виникати етичні дилеми і суперечності, а комікс як навчальний інструмент стимулює до переосмислення свого майбутнього вибору професії, а тому є ефективним у роботі зі старшокласниками/-цями.

Матеріали кваліфікаційної роботи рекомендується використовувати у сфері освіти, особливо у профорієнтаційній роботі та підготовці проектів.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
I РОЗДІЛ. Теоретичні засади роботи зі старшокласниками/-цями при соціальній профілактиці гендерно стереотипної профорієнтації.....	8
1.1. Ключові поняття щодо гендерно стереотипної профорієнтації старшокласників/-ць.....	9
1.2. Аналіз нормативно-правових актів у сфері соціальної профілактики гендерно стереотипної профорієнтації старшокласників.....	10
1.3. Особливості цільової аудиторії старшокласників/-ць.....	13
1.4. Етичні засади соціальної роботи із старшокласниками/-цями.....	15
II РОЗДІЛ. Експериментальна перевірка можливостей коміксу як інструменту соціальної профілактики гендерно стереотипної профорієнтації старшокласників/-ць.....	18
2.1. Комікс як інструмент соціальної роботи.....	18
2.2. Розробка коміксу щодо гендерно стереотипної профорієнтації старшокласників/-ць.....	22
2.3. Аналіз впливу коміксу на гендерно стереотипну профорієнтацію старшокласників/-ць.....	28
ВИСНОВОК	37
РЕКОМЕНДАЦІЇ	39
Список використаних джерел.....	41
Додаток А. "Комікс "Моя стаття забула вас запитати""	45
Додаток Б. "Фотозвіт промоції коміксу"	55
Додаток В. "Вхідне і вихідне анкетування"	56

ВСТУП

Століттями формувалися стандартизовані, типові уявлення про визначення «жіночого» і «чоловічого», про ролі і зразки поведінки, які притаманні кожній статі. Дані стереотипи стосуються будь-якої людини незалежно від її віку, професії, соціального статусу. Вони зачіпають не просто особистісні риси, але і поведінкові особливості, які проявляються в різних сферах і ситуаціях. Гендерні стереотипи щодо професійної сфери чоловіків і жінок призводять до того, що частка представників чоловіків чи жінок знижується у різних сферах праці, що зумовлює зниження якості надання послуг та розрив у заробітній платі. За даними Державної служби статистики України середньомісячна заробітна плата жінок в Україні станом на 2021 рік становить 82,2% від зарплати чоловіків [11]. За даними Payscale - компанії-розробника програмного забезпечення, навіть, якщо взяти жінку й чоловіка з однаковими кваліфікаціями, які працюють на одній і тій же роботі, жінка все ще буде заробляти менше: 98 центів на кожен долар, який отримує чоловік [24]. Близько 30% гендерного розриву в оплаті можна пояснити високою залученістю жінок у відносно низькооплачуваних секторах на зразок освіти. У цей час чоловіки складають близько 80% у більш високооплачуваних сферах – STEM [23]. Така ситуація склалась через недостатність рольових моделей для жінок та наявність перешкод для просування жінок у цих сферах [21].

Суттєві гендерні диспропорції й досі зберігаються в розподілі обов'язків у домогосподарстві та догляді за дітьми й літніми членами сім'ї. Результати опитування, проведеного соціологічною групою «Рейтинг» у лютому 2020 року, продемонстрували, що саме жінки переважно виконують неоплачувану хатню працю майже в усіх домогосподарствах України [15]. Гендерні стереотипи у сукупності з гендерною професійною сегрегацією мають значний вплив як на чоловічу, так і на жіночу частину населення. Гендерні стереотипи можуть негативно позначатися на самореалізації чоловіків і жінок, виступати бар'єром у розвитку

індивідуальності.

Все вищезначене зумовлює **актуальність** гендерних питань в цілому, та, зокрема, визначення їх впливу на людину у вирішальні життєві періоди, серед яких одним із знакових є обрання майбутньої професії. Не менш актуальним, відповідно, є пошук можливостей протидії негативному впливу гендерних стереотипів, пов'язаних з професійною діяльністю жінок і чоловіків.

Отже, наявна проблема поширення гендерних стереотипів у сфері праці в українському суспільстві, з одного боку, та визначені зобов'язання України щодо встановлення гендерної рівності, з іншого боку, спонукають до пошуку рішень, які б долали першопричини проблеми, зокрема - гендерно стереотипну професійну орієнтацію.

Об'єкт дослідження – профорієнтація старшокласників/-ць.

Предмет дослідження – комікси як інструмент розвінчування гендерних стереотипів (соціальної профілактики) при профорієнтації старшокласників/-ць. **Мета** дослідження – аналіз можливостей послуги соціальної профілактики гендерно стереотипної профорієнтації старшокласників/-ць через комікси, які розвінчують гендерні стереотипи у сфері професійної діяльності.

Завдання дослідження:

- Охарактеризувати особливості старшокласників/-ць як окремої соціальної групи в контексті профорієнтації шляхом теоретичного аналізу;
- Виявити вимоги до надання послуги соціальної профілактики гендерно стереотипної профорієнтації старшокласників, шляхом проведення аналізу нормативно-правових актів;
- Охарактеризувати етичні засади у роботі із старшокласниками/-цями;
- Розробити комікс щодо гендерних стереотипів у сфері праці та апробувати його у профорієнтації старшокласників/-ць на базі КЗСОР

«Сумська обласна гімназія-інтернат для талановитих та творчо обдарованих дітей»;

- Проаналізувати вплив соціальної профілактики гендерно стереотипної профорієнтації старшокласників/-ць через комікс.

Теоретико-методологічна база склали соціологічні дослідження, статистичні дані, праці вітчизняних і зарубіжних науковців, що присвячені проблемам гендерних стереотипів і гендерно стереотипної профорієнтації у шкільному середовищі. Застосовувалися методи аналізу статистичних та соціологічних даних.

Емпіричну базу роботи склали результати опитування і групового інтерв'ю на тему гендерних стереотипів у сфері праці, за допомогою яких було визначено їх наявність у старшокласників/-ць.

Експериментальною (практичною) базою дослідження виступала Комунальна установа Сумської обласної ради «Сумська обласна гімназія-інтернат для талановитих та творчо обдарованих дітей» та Гендерний ресурсний центр Сумського державного університету.

Теоретичне значення (наукова новизна) отриманих результатів віддзеркалює висновки, отримані в ході розроблення коміксу як інструменту профілактики гендерно стереотипної профорієнтації старшокласників/-ць. Зокрема, актуалізовано потребу розгляду гендерних стереотипів у шкільному середовищі в контексті профорієнтації, уточнено - основні гендерні стереотипи старшокласників/-ць щодо сфери праці. Наголошено на актуальності застосування мультидисциплінарного підходу до розробки такого інструменту соціальної профілактики як комікс.

Практичне значення дослідження. До теперішнього часу на практиці застосовуються переважно стандартизовані гендерно нечутливі методи профорієнтаційної роботи зі старшокласниками/-цями. Напрацювання даної кваліфікаційної роботи демонструє потенціал щодо зменшення рівня гендерної стереотипності у шкільному середовищі. Отримані результати є

важливими у роботі школи та для роботодавців різних рівнів.

Впровадження результатів дослідження, апробація результатів дослідження проведена на базі Комунальної установи Сумської обласної ради «Сумська обласна гімназія-інтернат для талановитих та творчо обдарованих дітей», Громадської організації «Центр Євроініціатив» та Мережі євроклубів Сумщини.

Результати кваліфікаційної роботи були представлені на Всеукраїнському конкурсі студентських наукових робіт з галузей знань, спеціальностей із галузі «Гендерні дослідження».

I РОЗДІЛ. Теоретичні засади роботи зі старшокласниками/-цями при соціальній профілактиці гендерно стереотипної профорієнтації

1.1. Ключові поняття щодо гендерно стереотипної профорієнтації старшокласників/-ць

При обговоренні теми гендерно стереотипної профорієнтації варто зазначити важливість використання коректної термінології. Так, у кваліфікаційній роботі ключовими термінами виступають:

Гендер – використовується для опису тих характеристик чоловіків і жінок, які є соціально набутими, наприклад, норми, ролі і існуючі між ними відносини [10].

Стереотип – стійкі форми сприйняття й оцінки соціальних об'єктів та явищ; звичний, усталений спосіб духовної діяльності [9].

Професійна орієнтація – це допомога людині у виборі або зміні професії, нового робочого місця [12].

Гендерні стереотипи – це попередньо сформовані ідеї, згідно з якими жінкам та чоловікам довільно присвоюються характеристики та ролі, що визначаються та обмежуються статтю [22].

Стать – біологічні та фізіологічні характеристики, що визначають людину як жінку чи чоловіка [22].

Комікс – це графічно-оповідний жанр, серія малюнків з короткими текстами, що утворює цілісну розповідь, книжка з такими малюнками [9].

Дискримінація – ситуація, за якої особа та/або група осіб за їх ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними (далі - певні ознаки), зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі, встановленій цим Законом, крім випадків, коли таке обмеження має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними [4].

Гендерні упередження — це соціальна установка з негативним і

спотвореним змістом, упереджена думка, стосовно представників/-ць іншої статі [16].

Гендерна нерівність – нерівні права жінок і чоловіків, які створюють систему обмежень або привілеїв за ознакою статі [16].

Гендерний баланс – людські ресурси та рівна участь жінок і чоловіків у всіх сферах роботи, проектів чи програм [22].

Гендерна сегрегація праці – нерівномірне розподілення чоловіків і жінок у економіці, через що в окремих професіях чи окремих економічних галузях переважають чоловіки або жінки [16].

Мультидисциплінарна команда - команда, до складу якої входять не менше трьох осіб з числа таких працівників: соціальний працівник, соціальний робітник, фахівець із соціальної роботи, медичний працівник, юрисконсульт, психолог, лікар (гінеколог, дерматолог, венеролог, нарколог, інфекціоніст, реабілітолог тощо), фельдшер, сестра медична та інші, які працюють у штаті суб'єкта або залучаються з інших установ, організацій, закладів [7].

Таким чином, всі вищезначені поняття дозволять нам не лише розкрити істотні властивості предмету дослідження, а й з'ясувати зв'язки і відношення між поняттями, зрозуміти причини і наслідки досліджуваних явищ.

1.2. Аналіз нормативно-правових актів у сфері соціальної профілактики гендерно стереотипної профорієнтації старшокласників

Згідно Закону України «Про освіту», стаття 12 «Повна загальна середня освіта» цільова аудиторія старшокласників підпадає під рівень профільної середньої освіти, а саме під академічний напрямок – профільне навчання на основі поєднання змісту освіти, визначеного стандартом профільної середньої освіти, і поглибленого вивчення окремих предметів з урахуванням здібностей та освітніх потреб здобувачів освіти з орієнтацією на продовження навчання на вищих рівнях освіти [5]. Закон України «Про соціальні послуги» визначає

основні організаційні та правові засади надання соціальних послуг, спрямованих на профілактику складних життєвих обставин, подолання або мінімізацію їх негативних наслідків, особам/сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах. Соціальна профілактика – послуга, що спрямована на запобігання виникненню складних життєвих обставин та/або потраплянню особи/сім'ї в такі обставини [6]. Більш широко про цю послугу представлено у Державному стандарті соціальної послуги профілактики, послуга соціальної профілактики (далі - соціальна послуга) – це комплекс заходів, що здійснюються суб'єктом, який надає соціальні послуги, спрямований на попередження, обмеження та зупинення негативних соціальних і особистісних (поведінкових) явищ та їх наслідків у соціальному середовищі та реалізується за допомогою різних інструментів впливу соціального, юридичного, педагогічного, психологічного характеру. Соціальна послуга надається особам, сім'ям, групам осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах, спричинених інвалідністю, віком, станом здоров'я, соціальним становищем, бездомністю, відбуванням покарання у вигляді обмеження або позбавлення волі на певний строк тощо [7].

Завданнями надання соціальної послуги є:

- попередження виникнення проблем та негативних явищ на рівні особистості, сім'ї, групи, громади;
- попередження загострення вже існуючих проблем або негативних явищ;
- вплив на формування позитивних ціннісних орієнтацій та мотивування отримувачів послуги до зміни поведінки та/або подолання складних життєвих обставин;
- мінімізація ризику повторення (рецидиву) проблем або негативних явищ.

Соціальна послуга профілактики надається на рівні окремої групи шляхом виконання профілактичних програм, розроблених для закладів,

організацій та установ. Основні заходи, що складають зміст соціальної послуги, передбачають:

- організацію навчання та просвіту щодо зміни поведінки на більш безпечну;
- розроблення та розповсюдження рекламно-інформаційних матеріалів.

Заходи соціальної послуги реалізуються через такі основні форми:

- інформаційно-освітні матеріали (розробка, тиражування, розповсюдження);
- лекція.

За Державним стандартом соціальної послуги первинна соціальна профілактика – це здійснення комплексу заходів, що мають інформаційно-роз'яснювальний, просвітницький характер та спрямовані на підвищення обізнаності з певних питань, формування цінності здоров'я та відповідних якостей особистості, а також навичок, що допоможуть їй відмовитися від певних стандартів поведінки та негативних звичок. У нашій діяльності ми використовуємо вторинну соціальну профілактику, що передбачає здійснення комплексу заходів та реалізацію програм з метою обмеження поширення певних негативних явищ, що мають місце у суспільстві, соціальній групі чи на рівні особистості, попередження загострення таких явищ та їх наслідків, запобігання поглибленню соціальної дезадаптації осіб, яким властива асоціальна чи ризикована поведінка. Її завданнями є:

- формування знань, умінь та навичок, необхідних для подолання проблеми, негативного явища;
- подолання особистісних факторів, які чинять вплив на виникнення та загострення проблеми, негативного явища;
- підвищення особистісних ресурсів, здібностей особистості адекватно реагувати на проблеми, долати їх та задовольнити потреби;

- формування знань, умінь та навичок для зменшення ризику загострення проблеми, негативного явища, складних життєвих обставин і шкоди для представників цільової групи.

У межах вторинної профілактики заходи реалізуються з метою надання допомоги отримувачу послуги у зміні ризикованої поведінки на безпечну або ж уникнення чи подолання ризиків розвитку негативних явищ або складних життєвих обставин. До заходів послуги вторинної соціальної профілактики входять: навчання та просвіта отримувачів послуг з питань професійного визначення, працевлаштування. У нашій діяльності послуга вторинної профілактики реалізується через використання мультидисциплінарної команди [6].

Згідно із Законом України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», статтею 21 «Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у здобутті освіти та професійній підготовці» навчальні заклади забезпечують:

- підготовку та видання підручників, навчальних посібників, вільних від стереотипних уявлень про роль жінки і чоловіка та спрямованих на формування ненасильницьких моделей поведінки, небайдужого ставлення до постраждалих осіб, поваги до людської гідності та статевої недоторканості;
- виховання культури гендерної рівності, ненасильницької поведінки, взаємоповаги та рівного розподілу професійних і сімейних обов'язків між жінками та чоловіками [3].

1.3. Особливості цільової аудиторії старшокласників/-ць.

Цільовою аудиторією кваліфікаційної роботи є старшокласники/-ці Комунального закладу обласної ради «Сумська обласна гімназія інтернат для талановитих та творчо обдарованих дітей» (10-11 класи). Навчання 10-11 класів є глибинним у різних предметах, що залежить від обрання профілю (гуманітарний, фізико-математичний, хіміко-біологічний, історичний).

У 2019 році нами було проведено дослідження «Роль гендерних стереотипів у обранні професії старшокласниками». Воно проводилось методами групового інтерв'ю і опитування серед старшокласників різнопрофільних класів КЗСОП «Сумська обласна гімназія-інтернат для талановитих та творчо обдарованих дітей». Дослідження мало гіпотезу, що при обранні спеціальності на старшокласників суттєвий вплив чинять гендерні стереотипи щодо професії. Ця гіпотеза підтвердилась, так як при проведенні групового інтерв'ю було виявлено, що хлопці негативно відносились до гуманітарних спеціальностей, навіть ті, що навчались на цьому профілі, так як у них були сформовані стереотипи щодо того, що професії у даному напрямку не є прибутковими та не носять статусу «чоловіча». Дівчата, так як і хлопці, були схильні до думки, що перші повинні займатись родиною і мати не важку роботу, яка не несе в собі великої відповідальності. Також у представників обох статей існує страх того, що вони опиняться в групі, де будуть одні серед студентів іншої гендерної приналежності. І це повністю відбиває бажання у них вступати на деякі спеціальності, адже їм заважає думка, що вони не зможуть бути успішними у цій сфері. Але були випадки, коли на старшокласників майже або повністю не впливали гендерні стереотипи, особливо це простежується на історичному профілі. Це можна пояснити обізнаністю про успішність певної статі у різних сферах роботи. Також при обранні якостей методом опитування, яскраво простежується, які старшокласники вважають притаманні різним статям. Результатом було те, що жінки – демонстративні, скромні, емоційні, спонтанні, а чоловіки – лідери, рішучі, впевнені і практичні. Хоча є випадки, де дівчата і для себе, і для хлопців вказували однакові якості – лідерство та практичність.

Через те, що існує такий вплив гендерних стереотипів, старшокласники не можуть обрати собі бажану спеціальність, адже у них закрадаються сумніви з приводу професії, страх, що їх не визнають батьки чи друзі, думка про те, що вони не зможуть успішно реалізуватись у цій сфері, тому що дана професія не є приналежною саме їх статі. Результати даного

дослідження дозволили нам вибудувати якісну програму щодо мінімізації цих стереотипів у старшокласників/-ць. Узагальнюючи результати, виокремлено такі гендерні стереотипи, якими керуються старшокласники:

- Гуманітарні професії не принесуть чоловікові достойного прибутку;
- Дівчата можуть працювати лише там, де можуть проявити свою чуйність;
- З чоловіками-вихователями слід бути обережними;
- На спеціальностях математичного профілю дівчата можуть реалізувати себе лише на посаді вчительки;
- Спеціальності фізико-математичного спрямування лише для чоловіків;
- Хлопець, що обирає творчу спеціальність, не виглядає круто і престижно;
- Чоловіки повинні займати більш високі посади, ніж жінки;
- Чоловік повинен приносити гроші, а жінка доглядати за дітьми;
- Чоловіки-психологи не вміють слухати і розуміти людей;
- Якщо в групі дівчат навчається один хлопець, то він помилився з вибором професії.

Отже, старшокласники/-ці мають високий рівень гендерної стереотипності щодо обрання майбутньої роботи, що в майбутньому може призвести до відрази до власної роботи або до себе, до агресивності, низької якості надання послуг, незацікавленості у професійному розвитку, незадовільного психологічного стану, що також може відобразитись як на близькому оточенні людини, так і на суспільстві в цілому.

1.4. Етичні засади соціальної роботи із старшокласниками/-цями

Глобальна декларація етичних принципів соціальної роботи слугує загальною основою для соціальних працівників для досягнення найвищих стандартів професійної доброчесності. Декларація виділяє такі етичні принципи:

- визнання гідності людини – своїм ставленням, словами та вчинками соціальні працівники визнають і поважають природжену, невід’ємну гідність та цінність усіх людей;
- сприяння соціальній справедливості, а саме протистояння дискримінації та інституційному гнобленню – соціальні працівники кидають виклик дискримінації, яка, зокрема, зумовлена гендером, гендерною ідентичністю, думками, іншими фізичними характеристиками, фізичними або розумовими здібностями, статтю;
- сприяння праву на самовизначення – соціальні працівники поважають і підтримують право людей приймати власні рішення та робити вибір, якщо це не загрожує правам та законним інтересам інших людей;
- сприяння праву на участь – соціальні працівники працюють над зміцненням самооцінки та можливостей людей, сприяючи їх повній участі у всіх аспектах ухвалення рішень та дій, які впливають на їхнє життя [14].

У нашій діяльності було виявлено деякі суперечності. Про них згадується у міжнародному документі «Етика соціальної роботи: принципи та стандарти». Суперечність у нашому випадку виникає у наступній ситуації:

- на межі інтересів (фахівця та клієнта, клієнта та інших людей і т.д);

Тобто, наша діяльність орієнтована на мінімізацію гендерних стереотипів при обрання старшокласниками майбутньої професії і при цьому ми наголошуємо на тому, що суттєвий вплив на вибір чинить наше близьке оточення (батьки, дідусі і бабусі, кращі друзі). Дилема виявляється у том, що з одного боку ми налаштовуємо старшокласників на те, щоб чинити супротив думці свого близького оточення, тим самим провокуючи конфлікт між ними, але з іншого боку ми маємо акцентувати їх на тому, що все ж таки вибір майбутньої професії має бути лише за їх власним рішенням. Виходячи із цього можна запропонувати такі варіанти вирішення дилеми: висувати вимогу обрання професії самостійно як рекомендацію, але при цьому зважати на

думку свого близького оточення, сприймаючи інформацію критично. Тобто, вислуховувати різні думки і аргументи щодо бажаної професії, але при цьому роботи власний, зважений вибір. Таким чином ми не ставимо вимогу самостійного вибору як обов'язку і не провокуємо конфлікт між старшокласниками/-цями і їх близьким оточенням.

Варто також брати до уваги сторону батьків і близького оточення, адже саме вони можуть виступати носіями гендерних стереотипів, але не розуміти цього. Як наслідок, це може також призвести до конфлікту, можливим рішенням такої ситуації буде проведення профілактичної роботи не лише зі старшокласниками, але і з їх близьким оточенням. Задля уникнення такого протистояння між дітьми і батьками при виборі майбутньої професії запропонований нами онлайн формат роботи зі стереотипами може мати додану вартість, адже варто хоча б поінформувати батьків про наявність цього ресурсу, наприклад, на батьківських зборах, для того, щоб вони мали змогу ознайомитись з іншою для них позицією і тим самим почати процес критичного мислення.

Висновки до розділу 1.

Отже, гендерні стереотипи щодо професій на сьогодні є досить поширеним явищем, що несе в собі негативні наслідки, такі як обмеження при виборі майбутньої професії, втрата можливостей займатися улюбленою справою. В подальшому це призводить до втрати людського капіталу (брак спеціалістів, які працюють «за покликом душі»), зниження якості надання послуг. Окремі сфери економіки країни при цьому можуть бути однобоко представлені переважно однією статтю з традиційним перерозподілом доходу на користь «чоловічих» професій, що в подальшому впливає на поширення бідності саме серед жінок. В межах нашої роботи для подолання цієї проблеми запропонована послуга вторинної соціальної профілактики. Задля цього нами реалізовано програму, мета якої - обмеження поширення негативного впливу гендерних стереотипів, що мають місце у суспільній

свідомості на особистість старшокласниць/-ків. Вони є специфічною групою, адже перед ними стоїть питання вибору майбутньої професії. Дана цільова аудиторія була досліджена раніше на наявність гендерних стереотипів, а тому нами було логічно прийняте рішення надалі мінімізувати рівень стереотипності. У своїй діяльності ми керувались положеннями Глобальної декларації принципів соціальної роботи і міжнародним документом «Етика соціальної роботи: принципи і стандарти».

II РОЗДІЛ. Експериментальна перевірка можливостей коміксу як інструменту соціальної профілактики гендерно стереотипної профорієнтації старшокласників/-ць

2.1. Комікс як інструмент соціальної роботи

Перехід суспільства до інформатизованого етапу розвитку супроводжується стрімким зростанням обсягів продукуючої інформації і трансформацією форм передавання інформації і смислів. З одного боку, інформаційні технології визначають зміну носіїв інформації, з іншого – триває пошук оптимальних для сприйняття форм передачі інформаційних повідомлень. Відповідно до різних даних, від 35 до 90% споживачів інформації є візуалами, тобто найкраще сприймають візуалізовану інформацію. Від 70 до 90% інформації, яка надходить до мозку людини, отримується через зір, сприйняття такої інформації відбувається в 60 тис. разів швидше, ніж вербальної, а збереження у пам'яті триває довше [8]. Одним із таких візуалізованих продуктів на сьогодні є комікси, які можуть застосовуватися у навчальній, просвітницькій і профілактичній діяльності. Згідно «Літературознавчої енциклопедії» (автор-укладач Ковалів Ю.), комікс є серією «чорно-білих або кольорових розважальних малюнків, що ілюструє розвиток сюжету, представлений мінімальним, здебільшого діалогічним текстом» [2]. Це новаторський вид мистецтва з вагомим етичним, культурним, аксіологічним, гуманітарним і педагогічним потенціалом.

Дослідник Даниленко Є. пояснює необхідність наочних засобів у навчанні тим, що збільшується кількість учнів із образним мисленням. «Кадри коміксу – це, по суті, кадри фільму, який зупинився. Людина сьогодні прагне не читати й слухати, а дивитися й вдивлятися». Він акцентує увагу на впливі коміксу на розвиток учнів: діти, які розуміють сенс коміксів, прагнуть зрозуміти матеріал, а не «зазубрити», вчать мислити та самостійно здобувати знання [1].

В психології та педагогіці підлітковий вік традиційно вважається найважчим у плані виховання. Виготський Л., один із дослідників підліткової психології, пояснює, що саме у дітей віком від 14 до 17 років проявляється профілізація пізнавальної та навчальної діяльності. Вже не дитина, але ще й не дорослий, підліток стикається з новими соціальними ролями і пов'язаними з ними вимогами. Поєднання тексту і малюнка сприяє

актуалізації дійсності, допомагає дати відповіді на питання, викликає інтерес [18]. За нашими спостереженнями через комікс відбувається:

- ознайомлення з реальною життєвою ситуацією;
- є можливість за короткий час проаналізувати ситуацію та зробити відповідно до неї висновки;
- простежити причино-наслідкові зв'язки;
- дати можливість учням створити власну модель успіху.

На сьогодні у школах існує тенденція використання коміксів під час таких занять як математика, українська мова, географія, англійська мова, біологія і таке інше.

Проблему гендерних стереотипів і їх вплив на життя і вибір людини вивчає український науково-популярний ресурс про гендерні питання «Гендер в деталях». Одним з їх продуктів є освітні комікси «Сексизм навпаки». Метою є привернути увагу суспільства до гендерних стереотипів, показати як проявляється дискримінація і упередження з боку інших (в тому числі і у професійній сфері) і як це впливає на жінок і чоловіків.

Крім того, Центром “Розвиток КСВ” спільно з Фондом ООН у галузі народонаселення в рамках ініціативи «Дівчата STEM» в Україні розроблено комікси про дівчат в ІТ-сфері. Комікси були створені для школярів та школярок задля подолання гендерних стереотипів щодо ІТ-сфери. Провівши опитування, було виявлено, що 23% дівчат не впевнені у своїх силах щодо цієї професії [13]. У Росії були створені ілюстрації Дениса Корольова про гендерні стереотипи щодо чоловіків. В них були підняті теми впливу гендерних стереотипів на життя чоловіка, чисельність самогубств через відсутність піклування про психічне здоров'я, про нав'язані суспільством норми емоційного прояву. До ілюстрацій також додавались закордонні приклади, порівняння, а також думки експертів і експерток [20].

З 2017 року комікс почали використовувати автори інтернет-ресурсу «Повага. Кампанія проти сексизму», які адаптували його використання у соціальних

мережах. Через комікси вони намагаються говорити на актуальні теми, наприклад, мотиваційні зображення на підтримку гендерної рівності. Російський художник Костянтин Дубков говорить про різновид соціальних коміксів як про візуальну історію, яка допомагає привернути увагу суспільства до стигматизації тем і проблем. Наприклад, є соціальні комікси, які піднімають тему ВІЛ або розповідають про сміттєві полігони. Своїми роботами він показує суспільству діяльність громадських організацій, які працюють з різними соціальними проблемами. На сьогодні Костянтином Дубковим розроблено шість коміксів про некомерційні організації з різних регіонів. Перший комікс «Ніхто не говорить про це» створили в 2019 році для Єкатеринбурзької громадської організації «Сім'я дітям». Ілюстровані розповіді стали частиною виставки на тему профілактики сексуального насильства над дітьми. Отриманий соціальний ефект був наступним:

- Виставку коміксів в Єкатеринбурзі «Ніхто не говорить про це» відвідали 250 тисяч осіб;
- Це змотивувало інші громадські організації і суспільство говорити про проблему і висвітлювати це в своїй діяльності;
- Інформація ширилась інтернет-сторінками уряду;
- Інфопривід підхопили соціальні мережі і ЗМІ: більше 20 регіональних медіа написали про комікси, які розповідають про роботу НДО з профілактики сексуального насильства;
- У Свердловській області надрукували 4 тисячі примірників коміксів і передали родинам для того, щоб батьки могли ознайомитися з проблемою;
- Співробітники Комітету з охорони здоров'я в Санкт-Петербурзькій області перевидали ілюстровані розповіді (наклад – 6 тисяч примірників), щоб роздавати їх на акціях [19].

Отже, популярність використання коміксів в цілях привернення уваги до соціальних проблем зростає, що дозволяє стверджувати про актуальність їх

використання у інформуванні і профілактиці соціальних проблем. Унікальність даного інструменту полягає в тому, що він легко сприймається різними цільовими аудиторіями, зокрема школярами, що дозволяє використовувати як засіб навчання, виховання і, у нашому випадку, профілактики.

2.2. Розробка коміксу щодо гендерно стереотипної профорієнтації старшокласників/-ць.

Гендерна стереотипність при обранні майбутньої професії у середовищі школярів і школярок КЗСОР «Сумська обласна гімназія-інтернат для талановитих та творчо обдарованих дітей» була виявлена і проаналізована нами шляхом проведення двох методів – групового інтерв'ю і опитування. На основі отриманого матеріалу нами було запропоновано комікс як засіб стимуляції критично осмисленого вибору майбутньої професії старшокласниками/-цями даного закладу освіти. Комікс розроблявся під час проходження практики у Гендерному ресурсному центрі Сумського державного університету. На основі виявлених стереотипів, що були згадані у розділі 1.3. ми розробляли 10 ілюстрацій. Задля якісної розробки коміксу складалась мультидисциплінарна команда, яка мала у складі соціальну працівницю, психолога, експертку з гендерних питань і художницю. Мультидисциплінарний підхід у роботі дозволив підійти до проблеми гендерних стереотипів з різних сторін, врахувати ризики і відповідно до цього створити за допомогою професійності команди якісний продукт, що орієнтований на профілактику і мінімізацію проблеми. Команда працювала на основі регулярних групових зустрічей, під час яких відбувався моніторинг та оцінювання виконаної роботи, представлення нових сценаріїв. Фірсов М.В., Шапіро Б.Ю, зазначають, що модель мультидисциплінарної команди є першим еволюційним рівнем у концепції командної роботи [17]. Робота в команді дає багато позитивних можливостей. Ефективна команда має чітко визначену мету та обізнана про завдання. Робота вимагає спільних зусиль цілої

команди задля того, щоб щось відбулося. Процес прийняття рішень в ефективній команді є відкритим і чітким. Команда підтримує та доповнює зусилля, націлені на досягнення мети. Ролі та відповідальність залежать від вмінь та досвіду членів команди, а також від потреб у вирішенні завдань.

Взаємодоповненість є дуже цінною для роботи, адже члени команди мають різні технічні або функціональні вміння, ролі в команді та особисті риси, які ефективно працюють при взаємодії один з одним. У мультидисциплінарному підході для нас був важливий кожен член команди, адже таким чином формувалась цілісність проблеми, з якою ми працювали. Як правило, членам команди надавались обов'язки відповідно до їхнього фаху, здібностей та можливостей.

При розробці було використано гендерний підхід, який можна прослідкувати у наступних аспектах:

1. Сформовано гендерно збалансований склад команди. Тобто над розробкою коміксу працювали як представники чоловічої, так і жіночої статей.
2. У тексті коміксу використано гендерно чутливу мову, тобто такої, що не використовує усні чи письмові висловлення, що містять сексизм і дискримінаційні вислови;
3. Рівнозначно були використані стереотипи як щодо жіночих професій, так і щодо чоловічих;
4. Коміксом передбачена просвіта старшокласників/-ць щодо гендерних стереотипів у сфері праці для школярів і школярок;
5. При розробці враховувались відмінності між хлопцями і дівчатами з психологічної точки зору;
6. Розроблення коміксу направлено як на потреби хлопців, так і на потреби дівчат у тому сенсі, що при проведенні дослідження були виділені ті професії, якими найбільше цікавились старшокласники/-

ці, але через стереотипні уявлення не хотіли працювати у майбутньому;

7. Цільова група гендерно збалансована, тобто число хлопців і дівчат при впровадженні було рівномірним;
8. До розробки коміксу залучалась експертка з гендерних питань.

Етапи розробки і впровадження коміксу:

1. Координаційна зустріч мультидисциплінарної команди в онлайн-форматі через карантинні обмеження;
2. Обговорення напрямків роботи і періоди виконання робіт;
3. Розроблення сюжету на основі відібраних гендерних стереотипів щодо сфери праці;
4. Узгодження сюжету з експерткою з гендерних питань, корекція тексту, наявних елементів, подання інформації;
5. Узгодження сюжету з психологом щодо дизайну, кольорової гами, розміщення об'єктів, обговорення сприйняття зображень, корекція у відповідності до рекомендацій;
6. Узгодження сюжету з художницею відповідно до рекомендацій експертів, деталізація і коригування ілюстрацій;
7. Розроблення ілюстрацій до коміксу;
8. Робоча зустріч команди проєкту, де обов'язково проводиться повторний аналіз готового коміксу, за потреби вноситься додаткове коригування картинок, обговорюються дати ротації і промоційної кампанії;
9. Узгодження ротаційної та промоційної кампанії коміксу з керівництвом КЗСОП «Сумська обласна гімназія-інтернат для талановитих та творчо обдарованих дітей»;
10. Розроблення анкет для аналізу впливу коміксу;
11. Проведення вхідного анкетування
12. Онлайн-презентація коміксу серед старшокласників/-ць, що відбувається у вигляді короткого лекційного матеріалу щодо гендерних

стереотипів і їх впливу на особистість та суспільство зокрема. Комікс презентується на зустрічі, обговорюється проблема на конкретних прикладах, отримується зворотній зв'язок;

13. Проведення вихідного анкетування;
14. Ротація коміксу на сайті гімназії та у соціальних мережах через партнерські організації і зацікавлені сторони.
15. Аналіз впливу коміксу на профорієнтацію старшокласників/-ць.

Продуктом нашої діяльності є 10 ілюстрацій, які стосувались 10 стереотипів щодо різних сфер роботи. Пояснення стереотипів в ілюстраціях є наступне:

- Стереотип «Гуманітарні професії не принесуть чоловікові достойного прибутку». Так як до цього стереотипу більш схильні саме хлопці, ілюстрація була розроблена на прикладі того, як батьки чинять вплив на вибір професії своїми твердженнями: «На гуманітарних професіях багато не заробиш, ти ж чоловік!», що викликає у хлопця сумні емоції. У протилежній ілюстрації ми надаємо приклад того, як це мало би бути зі сторони батьків: «Твій дохід залежить лише від твоїх старань», що викликає у хлопця позитивні емоції, а отже дає можливість вільного вибору майбутньої професії;
- Стереотип «Дівчата можуть працювати лише там, де можуть проявити свою чуйність». Згідно цього стереотипу, дівчата створені лише для професій, в яких потрібно проявляти свою чуйність. Яка з дівчини інженерка? На противагу цьому даємо протилежну ілюстрацію з акцентом на потребі зміни ставлення дівчини до цього. Відповідно, на зображенні маємо дівчину, яка стверджує: «Я маю право обирати професію», «Я маю право не проявляти емоції». Це твердження про право на власний вибір;
- Стереотип «З чоловіками-вихователями слід бути обережними». Наступна ситуація відбувається у дитячому садочку, де вихователь-

чоловік чує від батьків запитання: «Чоловік-вихователь? Жінка краще може впоратись з дітьми». У протилежній картинці ми подаємо приклад того, як це має бути і як це вже відбувається: «Сергій Іванович мій улюблений вихователь». Тобто ми спираємо не на стать в професії, і поводимо себе так, як би поводитись з жінками-виховательками;

- Стереотип «На спеціальностях математичного профілю дівчата можуть реалізувати себе лише на посаді вчительки». В даному стереотипі ми взяли за основу репліку батька, який не вірить, що донька зможе реалізуватись у подальшому, закінчивши спеціальність математичного спрямування, і який вважає професію вчительки не престижною. Цей стереотип виникає через недостатню обізнаність щодо того, які посади можна обіймати після отримання спеціальності математичного спрямування, а тому у наступній картинці ми показуємо, де саме людина може працювати як в Україні, так і за кордоном, маючи математичну освіту: економістка, інженерка, ІТ-спеціалістка;
- Стереотип «Спеціальності фізико-математичного спрямування лише для чоловіків». Даний стереотип зображено у вигляді оголошення про роботу. На першій картинці текст такий «Запрошуємо чоловіків за спеціальностями – інженер, програміст, ІТ-спеціаліст», а знизу – зазначаємо: «Прийняти чи відхилити пропозицію». Особливо робимо акцент на натисканні слова «відхилити», адже це є не просто стереотипом, а порушенням Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», адже, згідно ст. 17, роботодавцям забороняється в оголошеннях (рекламі) про вакансії пропонувати роботу лише жінкам або лише чоловікам, за винятком специфічної роботи, яка може виконуватися виключно особами певної статі. На протилежній картинці ми пишемо аналогічний текст, але із додаванням фемінітивів і запрошенням до роботи і жінок, чоловіків, а знизу робимо акцент на тому, щоб «прийняти» пропозицію».

- Стереотип «Хлопець, що обирає творчу спеціальність, не виглядає круто і престижно». В сюжеті даного коміксу друг відмовляє хлопця отримувати художню професію, у відповідь на що хлопець зауважує: «Багато чоловіків стали відомими завдяки цій сфері. До речі, Да Вінчі чи Рембрант були одними із них». Це дає уявлення про те, що займаючись улюбленою справою, ми можемо бути успішними в будь-якій роботі.
- Стереотип «Чоловіки мають займати більш високі посади, ніж жінки». Стереотипна і дискримінаційна репліка на адресу жінки лунає від роботодавця-керівника: «Ти працюєш добре, але керівником стане Ігор. Тут потрібна чоловіча рука». На сьогодні проблема жінок на керівних посадах є досить гострою, тому ми робимо акцент на тому, що при призначенні людини на будь-яку посаду потрібно звертати увагу не на стать, а на особисті якості і досягнення. Тому на протилежній картинці ми даємо зовсім інший текст репліки: «Ти добре себе проявила в роботі, тому пропоную тобі стати керівницею».
- Стереотип «Чоловік повинен приносити гроші, а жінка доглядати за дітьми». На першій картинці ми спостерігаємо сварку між подружньою парою, яка конфліктує через нерівний розподіл домашніх обов'язків. На противагу цьому надаємо іншу ілюстрацію, на якій пара домовляється про чергування догляду за дітьми, узгоджує час, хто з них буде на роботі, а хто в цей час буде займатись вечерею чи дітьми.
- Стереотип «Чоловіки-психологи не вміють слухати і розуміти людей». Дівчина розповідає, що її знайомий дуже гарний психолог, на що її подруга відповідає: «Він же хлопець, тому не зможе мене вислухати і зрозуміти». На протилежній картинці зображено ситуацію в кабінеті психолога, де працює чоловік-психолог, який пропонує професійну допомогу.
- Стереотип «Якщо в групі дівчат навчається один хлопець, то він помилився з вибором професії». На першій картинці показані сумніви хлопця, який перебуває в жіночому колективі. На наступній картинці ми

робимо акцент на тому, що це є перевагою, адже в країні не так багато хлопців-спеціалістів цієї справи і тому шанс досягнути успіху зростає. Стереотип розвінчується тим, що правильність вибору професії має обумовлюватись не тим, хто в ній більше представлений – чоловіки чи жінки, а власним бажанням і свідомим вибором.

Таким чином ми відобразили основний перелік стереотипів, що супроводжує вибір майбутньої професії дівчатами і хлопцями, та запропонували альтернативні сценарії осмислення «нетрадиційного» професійного вибору. Цей набір коміксів ми об'єднали в збірку «Моя стаття забула вас запитати».

2.3. Аналіз впливу коміксу на гендерно стереотипну профорієнтацію старшокласників/-ць

Безпосередня промоція і ротація коміксу «Моя стаття забула вас запитати» відбулась серед старшокласників/-ць КЗСОР «Сумська обласна гімназія-інтернат для талановитих та творчо обдарованих дітей» на онлайн платформах Zoom і Google-Meet. Промоція коміксу супроводжувалась двома міні-лекціями для 50 старшокласників/-ць КЗСОР «Сумська обласна-гімназія-інтернат для талановитих та творчо обдарованих дітей» про вплив гендерних стереотипів на суспільство, зокрема на економічну ситуацію, бідність в країні, рівень смертності та рівень міграції.

Залученим експертом на міні-лекціях був кваліфікований психолог, який брав участь у розробці коміксу і, який представляв комікс, враховуючи психологічні особливості цільової групи, тобто вік, соціальну роль і т.д. Також була забезпечена можливість отримання старшокласниками індивідуальної консультації з психологом, вирішення особистих кейсів, отримання рекомендацій.

Партнерами у промоції і ротації коміксу виступили ГО «Можливість твого розвитку», ГО «Центр євроініціатив», Мережа євроклубів Сумщини, ГО «Калинове гроно», які надали підтримку інформаційними та технічними

ресурсами. Окрім безпосередньої промоції коміксу серед старшокласників/-ць, він додатково розміщувався в двох соціальних мережах (Instagram і Facebook) і на сторінках чотирьох громадських організацій, що збільшило охоплення і кількість переглядів ілюстрацій, що представлено нижче.

Кількісні показники реалізованої діяльності:

- Укладено 10 ілюстрацій коміксу;
- До промоції коміксу залучено 1 експерта-психолога;
- Загальна кількість старшокласників/-ць, що взяли участь у заході з промоції коміксу – 50 (29 дівчат, 21 хлопець);
- Загальне охоплення коміксу 1014 переглядів;
- До промоції і ротації залучено 4 організації-партнери.

Якісні показники реалізованої діяльності:

- Охоплені хлопці і дівчата – старшокласники/-ці, які навчаються за різними профілями - фізико-математичний, хіміко-біологічний, гуманітарний, історичний;
- Проживають як в міській, так і в сільській місцевості.

Перед ротацією і промоцією коміксу старшокласники/-ці проходили міні-опитування через Google-форму. Дана процедура здійснювалась для додаткового аналізу рівня поширення гендерних стереотипів і порівняння результатів вже безпосереднього впливу коміксу щодо різних сфер роботи. Результати вхідного опитування є наступними:

(рис.1)

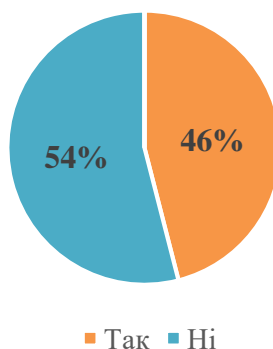
Тобто, якщо аналізувати дану діаграму, можна побачити, що 60% старшокласників/-ць поділяють думку про те, що деякі сфери роботи мають розподілятися за статтю. Також варто зазначити, що ті, хто поділяють дану думку, мали навести приклади таких професій, результати були наступними:

Суто чоловічі професії	Столяри, електрики, стоматологи, лікарі, будівельники, поліціанти, шахтарі, водії, вантажники, пожежники, програмісти, інженери
Суто жіночі професії	Візажисти, вихователі, швачки, косметологи, перукарі, секретарки, кухарі, вчителі.

Якщо аналізувати відповіді за статевою приналежністю, то за результатами опитування серед тих, хто поділяє професії на «чоловічі» і «жіночі», до гендерних стереотипів щодо різних сфер роботи більше схильні дівчата (48,2%) на відміну від хлопців (76,2%).

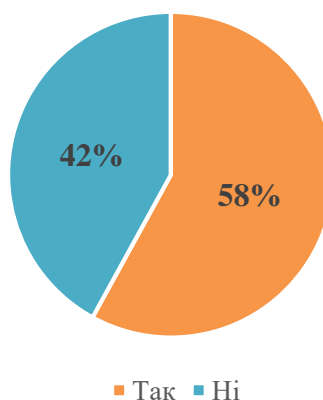
Також в опитуванні був представлений перелік додаткових питань щодо обов'язків і можливостей жінок і чоловік.

Чи повинен чоловік повністю матеріально забезпечувати власну родину?

(рис.2)

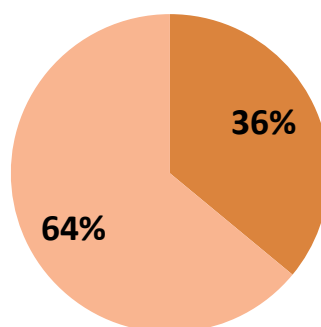
На Вашу думку, чи мають чоловіки та жінки в реальності однакові шанси займати роль керівників?

(рис.3)

Якби Вам запропонували на вибір, під чийм керівництвом працювати – жінки чи чоловіка, якою б була Ваша відповідь?

Жінка Чоловік

(рис.4)

Так, результати опитування свідчать про те, що стереотипи про «чоловіка-годувальника», а «жінку-доглядальницю» наявні у 58% випадків серед респондентів. Також можна зазначити про низький рівень обізнаності про наявний стан можливостей чоловіків і жінок обіймати керівні посади. Але при цьому можна стверджувати, що стереотип про те, що керівну посаду має займати лише чоловік, не надто поширений, адже респонденти зазначали про високі можливості жінок займати такі посади. Ця тенденція, ймовірно, виникла через зростання кількості жінок на керівних посадах. Цікаво, що хоча більшість респондентів вважає, що жінки і чоловіки мають однакові можливості займати керівну посаду, але у 64% перевагу віддають все ж чоловікам.

Частина запитань опитувальника стосувались визначення рівня самостійності обрання майбутньої роботи і бажання працювати старшокласників/-ць.

(рис.5)

(рис.6)

Аналізуючи дані діаграм, можна стверджувати, що на обрання професії старшокласниками/-цями думка батьків, родичів чи друзів впливає майже у більшості випадків випадків (62%), при цьому серед них лише 16% обирають професію не за власним бажанням і 44% обирають одночасно самостійно, але все ж таки вплив з боку інших існує. Серед причин респонденти вказують на такі:

- Мої батьки, друзі, родичі – проти мого вибору (12%);
- Відсутність успішних прикладів у професії (12%);
- Думка про не відповідність професії через стать (22%);
- Інші причини (54%).

Причинами того, що 50% (25 осіб) респондентів серед 62% (31 особа), на яких впливає думка батьків, все ж таки обирають професію за бажанням, можуть бути наступні:

- Думки, бажання батьків/родичів/друзів і старшокласників/-ць співпадають;
- Думки, бажання батьків/родичів/друзів і старшокласників/-ць не співпадають, але вони дослуховуються до порад один одного перших.

Отже, у даному випадку можна говорити про те, що ймовірність впливу гендерних стереотипів, які передає старшокласникам/-цям їх близьке

оточення, наявне. Варто зазначити, що старшокласники/-ці, у яких власні бажання і бажання близького оточення співпадають, також, ймовірно, можуть піддаватись гендерно стереотипному впливу.

Після промоції коміксу і міні-лекції психолога про гендерні стереотипи ми провели вихідне опитування старшокласників/-ць з метою порівняти - чи змінилась їх думка щодо вибору професії.. Відповіді були наступними:

- «Розширив своє розуміння проблеми гендерної нерівності та дискримінації. Тема справді важлива. Переконався, що слід настояти на своєму виборі професії і не зважати на думку закомплексованого суспільства, що керується гендерними стереотипами»;
- «Знайшла в собі сили поговорити з батьками»;
- «Я побачила, що усі мої думки щодо цієї теми були правильними»;
- «Отримала більше знань про гендерні стереотипи»;
- «Зрозумів, що повинен прислухатись, перш за все, до себе, а потім вже, за потреби, до інших»;
- «Побачив шкоду стереотипів, які впливають на нашу професійну діяльність»;
- «Дізналась про гендерні стереотипи, до чого вони призводять, що треба робити в таких ситуаціях; про те, що все залежить від себе та своїх особливостей, а не від статі»;
- «Стать при обрання професії не має значення».

(рис.7)

Аналізуючи позитивні відгуки на запитання анкети, можна дійти висновку, що більшості (72%) старшокласників/-ць надана інформація була цікава і корисна. Аналізуючи результати за змістом відгуків, можна підтвердити, що дехто дійшов висновку про потребу переглянути свої пріоритети і поговорити з близькими людьми, думка яких впливає на їх вибір.

(рис.8)

Також варто зазначити, що були і інші варіанти відповідей, в яких старшокласники/-ці залишались при своїй думці, а саме про те, що професія все ж таки поділяються за статевими ознаками (7 осіб). Також були ті, хто також залишилися при своїй думці, але, на відміну від першого варіанту, не керувались гендерними стереотипами при обранні професії, бо рівень

обізнаності щодо цього був високий вже до представлення коміксу і міні-лекції (3 особи).

Висновки до розділу 2.

На сьогодні комікс успішно використовується як засіб навчання, що підтверджується яскравими прикладами. Через комікс відбувається:

- ознайомлення з реальною життєвою ситуацією;
- аналіз ситуації та формулювання відповідних висновків;
- встановлення причино-наслідкових зав'язків;
- створення власної моделі успіху.

Гендерна стереотипність при обранні майбутньої професії у середовищі школярів старшокласників/-ць була виявлена і проаналізована нами шляхом проведення двох методів – фокус-групового інтерв'ю і опитування. На основі отриманого матеріалу нами було запропоновано комікс як засіб стимуляції критично осмисленого вибору майбутньої професії старшокласниками/-цями. Задля якісної розробки коміксу було сформовано мультидисциплінарну команду, яка мала у складі соціальну працівницю, психолога, експертку з гендерних питань і художницю. Як результат, нами було напрацьовано 10 ілюстрацій. Промоція і ротація коміксу серед старшокласниць/-ків супроводжувалась міні-лекціями про вплив гендерних стереотипів на суспільство, зокрема на економічну ситуацію, бідність в країні, рівень міграції тощо.

Узагальнюючи результати ротації коміксу за аналізом відповідей респондентів, ми помітили, що рівень їх гендерної стереотипності знизився, комікс як інструмент стимулював їх до переосмислення свого майбутнього вибору професії. Це підтверджується наявністю наступних цитат старшокласників:

- «Розширив своє розуміння проблеми гендерної нерівності та дискримінації. Тема справді важлива. Переконався, що слід настояти на

- своєму виборі професії і не зважати на думку закомплексованого суспільства, що керується гендерними стереотипами»;
- «Зрозумів, що повинен прислухатись, перш за все, до себе, а потім вже, за потреби, до інших»;
 - «Дізналась про гендерні стереотипи, до чого вони призводять, що треба робити в таких ситуаціях; про те, що все залежить від себе та своїх особливостей, а не від статі».

ВИСНОВОК

В межах кваліфікаційної роботи, присвяченої коміксу як інструменту соціальної профілактики у запобіганні гендерно стереотипній профорієнтації старшокласників/-ць нами було реалізовано теоретичну і практичну частини.

Теоретична частина роботи містить опис та пояснення, що дозволили виявити та пов'язати між собою ключові поняття, нормативно-правову базу, особливості цільової аудиторії та етичні засади роботи. Зокрема, розкрито сутність таких понять як - гендерні стереотипи, стать, профорієнтація, комікс. Підґрунтям нашої роботи визначено законодавство України, а саме Закон України «Про соціальні послуги», Закон України «Про освіту» (ст. 12 «Повна загальна середня освіта»), Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (ст. 21 «Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у здобутті освіти та професійній підготовці»), а також Державний стандарт соціальної послуги профілактики.

У процесі нашої діяльності ми керувались Глобальною декларацією етичних принципів соціальної роботи і міжнародним документом «Етика соціальної роботи: принципи і стандарти», що допомогли виявити суперечність в нашій діяльності, а саме – суперечність на межі інтересів старшокласників/ць і їх близького оточення.

В межах практичної частини кваліфікаційної роботи ми апробували вторинний рівень соціальної профілактики проблеми гендерно стереотипної профорієнтації старшокласників/-ць, у яких шляхом емпіричного дослідження було ідентифіковано гендерні стереотипи щодо професійної діяльності. Зокрема, те, що жінки краще відповідають професії, в яких важливо бути чуйними, а чоловікам - технічні галузі та ті, які вимагають математичних здібностей. Також наявні стереотипи про те, що чоловіки мають займати керівні посади, в той час як жінки - бути виконавицями, працювати у гуманітарних/соціальних сферах. Для роботи зі стереотипами нашою мультидисциплінарною командою у складі соціальної працівниці, психолога, художниці, експертки з гендерних питань, було розроблено комікс з 10 ілюстрацій. Основою коміксу стали результати досліджень щодо гендерних

стереотипів, що були проведені серед цих же старшокласниць/-ків у 2019 році. Унікальною в даній роботі є спрямованість втручання на потреби конкретної цільової аудиторії, адже спочатку ми виявили проблемні аспекти - гендерно стереотипну профорієнтацію, і, відповідно до цього, запропонували комікс як інструмент соціальної профілактики. Комікс було розроблено з метою стимуляції критично осмисленого вибору майбутньої професії старшокласниками/-цями. Комікс нами було обрано тому, що це є новаторським видом мистецтва, що також застосовується у висвітленні соціальних проблем, пропонує ймовірні рішення проблеми. Яскравість і простота картинок/тексту добре сприймалися і були зрозумілими, а його ефективність ми простежили через зацікавленість з боку старшокласників, бажання обговорити і вирішити ситуацію. Представлення коміксу старшокласницям/-кам супроводжувалось двома міні-лекціями від психолога на онлайн-платформах Zoom і Google-Meet. Крім того, комікс для використання широким загалом додатково було розміщено на інтернет-ресурсах чотирьох громадських організацій.

Узагальнюючи результати ротації коміксу, згідно аналізу відповідей респондентів, ми визначили, що рівень гендерної стереотипності старшокласниць/-ків знизився в середньому на 30%. Отже, можна стверджувати, що комікс як навчальний інструмент стимулював до переосмислення свого майбутнього вибору професії.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

За результатами даної роботи задля поширення подальшої діяльності з соціальної профілактики гендерно стереотипної профорієнтації старшокласників/-ць нами запропоновано низку рекомендацій. Зокрема:

1) Для педагогів, психологів, адміністрації загальноосвітніх закладів:

- Проводити міні-лекції, інтерактивні заняття із старшокласниками на тему гендерних стереотипів, гендерної рівності, а також організовувати тематичні й комплексні гендерно чутливі екскурсії на робочі місця;
- Розглянути можливість введення у виховні та навчальні програми школи ознайомлення з прикладами жінок і чоловіків, які досягають успіху у різних сферах праці; з акцентом на прикладах тих жінок і чоловіків, які руйнують гендерні стереотипи (наприклад, сфери ІТ, освіти);
- Підвищувати спроможність шкільних психологів/-инь, педагогів, вихователів у питаннях професійної орієнтації, зокрема – через підвищення кваліфікацій, включення гендерної тематики у їх навчання;
- Організовувати індивідуальні й групові профорієнтаційні бесіди, диспути, конференції для школярів/-ок;
- Допомогати старшокласникам моделювати варіанти профільного навчання та професійного становлення, вільного від гендерних стереотипів, здійснювати аналіз їх досягнень;
- Проводити батьківські збори, присвячені проблемі гендерно стереотипної профорієнтації старшокласників/-ць.

2) Для роботодавців різних рівнів:

- Розглянути можливості співпраці із загальноосвітніми закладами з метою професійної орієнтації школярства;
- Інтегрувати у роботу організації гендерно чутливі практики та широко їх висвітлювати, формуючи культуру гендерної рівності у суспільстві (наприклад, через сайти організації).

Можливі напрямки подальших досліджень:

- Ефективність коміксу як засобу навчання, виховання і мінімізації соціальних проблем;
- Аналіз різних сфер суспільної діяльності на наявність та зміст гендерних стереотипів з дослідженням можливостей коміксу як інструменту їх розвінчування.

Список використаних джерел

1. Даниленко Є. Зарубіжний досвід використання дидактичних коміксів / Є. Даниленко: Науково-методичний журнал. – 2011. – №6. – С. 29–32.

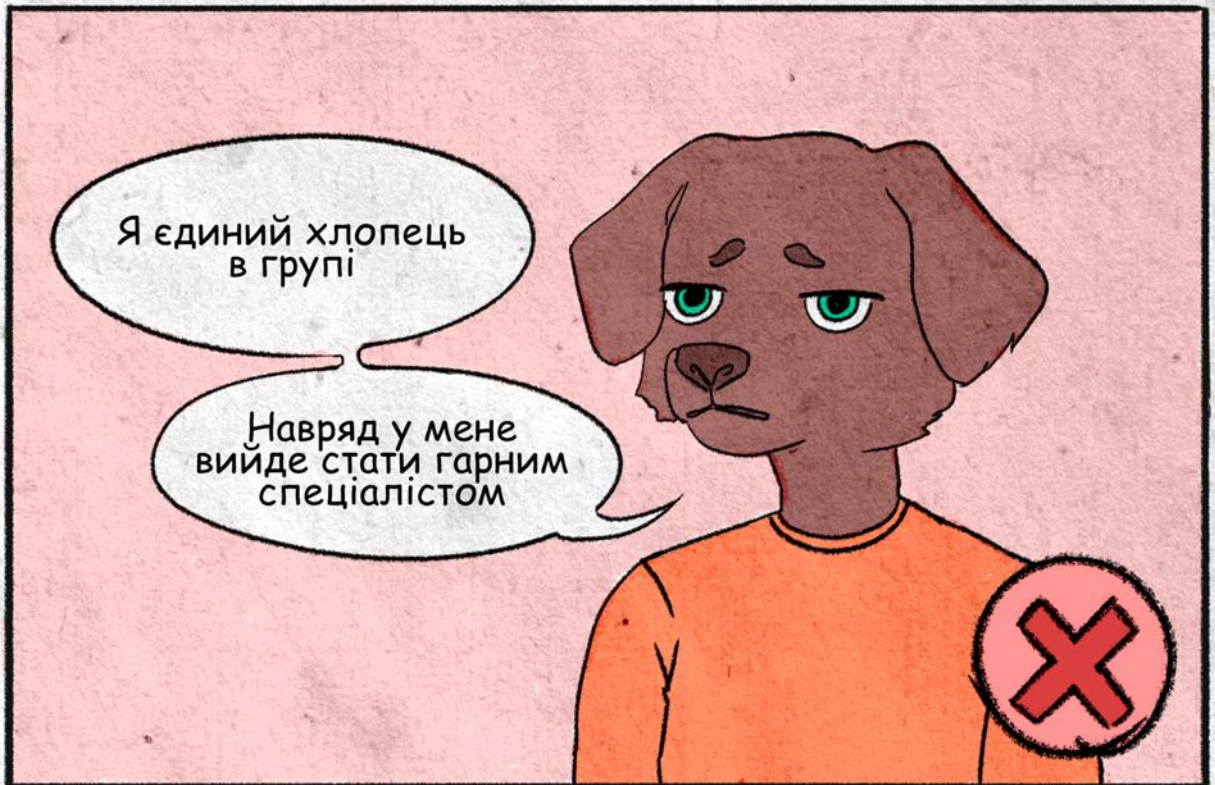
2. Ковалів Ю.І. Літературознавча енциклопедія: у 2-х т. – Київ: Академія, 2007. – Т. 1. – 608 с.
3. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». [Електронне джерело]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>
4. Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні». [Електронне джерело]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text>
5. Закон України «Про освіту». [Електронне джерело]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
6. Закон України «Про соціальні послуги». [Електронне джерело]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>
7. Державний стандарт соціальної послуги профілактики. [Електронне джерело]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1155-15#Text>
8. Белов Д. «Видова і жанрова специфіка коміксу» (2020). [Електронне джерело]. – Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/342650690_Types_and_Genre_Specificity_of_the_Comics_in_Ukraine
9. Велика українська енциклопедія. [Електронне джерело]. – Режим доступу: https://vue.gov.ua/%D0%93%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B0_%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%B0
10. Всесвітня організація охорони здоров'я. [Електронне джерело]. – Режим доступу: <https://www.who.int/ru/news-room/fact-sheets/detail/gender>
11. Державна служба статистики України. [Електронне джерело]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/gdn/smzp_zs/szp_zs_ek/smzp_zs_ek_u.htm

12. Державний центр зайнятості. [Електронне джерело]. – Режим доступу: <https://www.dcz.gov.ua/storinka/profesiyna-orientaciya>
13. Повага – кампанія проти сексизму (стаття). [Електронне джерело]. – Режим доступу: <https://povaha.org.ua/v-ukrajini-stvoryly-komiks-pro-divchat-v-it-sferi/>
14. Семигіна Т.В. Нові глобальні етичні принципи соціальної роботи (2019). [Електронне джерело]. – Режим доступу: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwic09SsqZ7xAhXR_CoKHfmjDK0QFjAAegQIAhAD&url=https%3A%2F%2Fgrani-print.dp.ua%2Findex.php%2Fjaysrt%2Farticle%2Fview%2F135&usg=AOvVaw0NHXxIfsBIV3S8gHA2cSHQM
15. Соціологічна група Рейтинг «Роль жінок в українському суспільстві». [Електронне джерело]. – Режим доступу: http://ratinggroup.ua/research/ukraine/rol_zhenschin_v_ukrainskom_obschestve.html
16. Шевченко З. В. Словник гендерних термінів (2016). [Електронне джерело]. – Режим доступу: <http://a-z-gender.net/ua/>
17. Фирсов М. В., Шапиро Б. Ю. Психология социальной работы: Содержание и методы психосоциальной практики / М. В. Фирсов, Б. Ю. Шапиро. – М. : Академия, 2002. – 328 с.
18. Выготский Л.С. Педология подростка [Текст]. // Собрание сочинений в 6-ти томах. – Т.4. Детская психология. – М.: Педагогика, 1984. – 432 с.
19. Не табу: как мы создали комиксы про насилие над детьми, и их увидели 250 тысяч человек (стаття). [Електронне джерело]. – Режим доступу: <https://te-st.ru/2020/06/18/comics-for-ngos/>
20. «Ты же мужчина»: как гендерные стереотипы лишают людей права на помощь (стаття). [Електронне джерело]. – Режим доступу: <https://www.bbc.com/russian/features-53054030>

21. An economist explains why women are paid less (стаття). [Електронне джерело]. – Режим доступу: <https://www.weforum.org/agenda/2019/03/an-economist-explains-why-women-get-paid-less/>
22. European Institute for Gender Equality. [Електронне джерело]. – Режим доступу: <https://eige.europa.eu/thesaurus/overview>
23. The gender pay gap situation in the EU (стаття). [Електронне джерело]. – Режим доступу: https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/gender-equality/equal-pay/gender-pay-gap-situation-eu_en
24. The State of the Gender Pay Gap in 2021 (стаття). [Електронне джерело]. – Режим доступу: <https://www.payscale.com/data/gender-pay-gap>

Додаток А. «Комікс «Моя стаття забула вас запитати»»

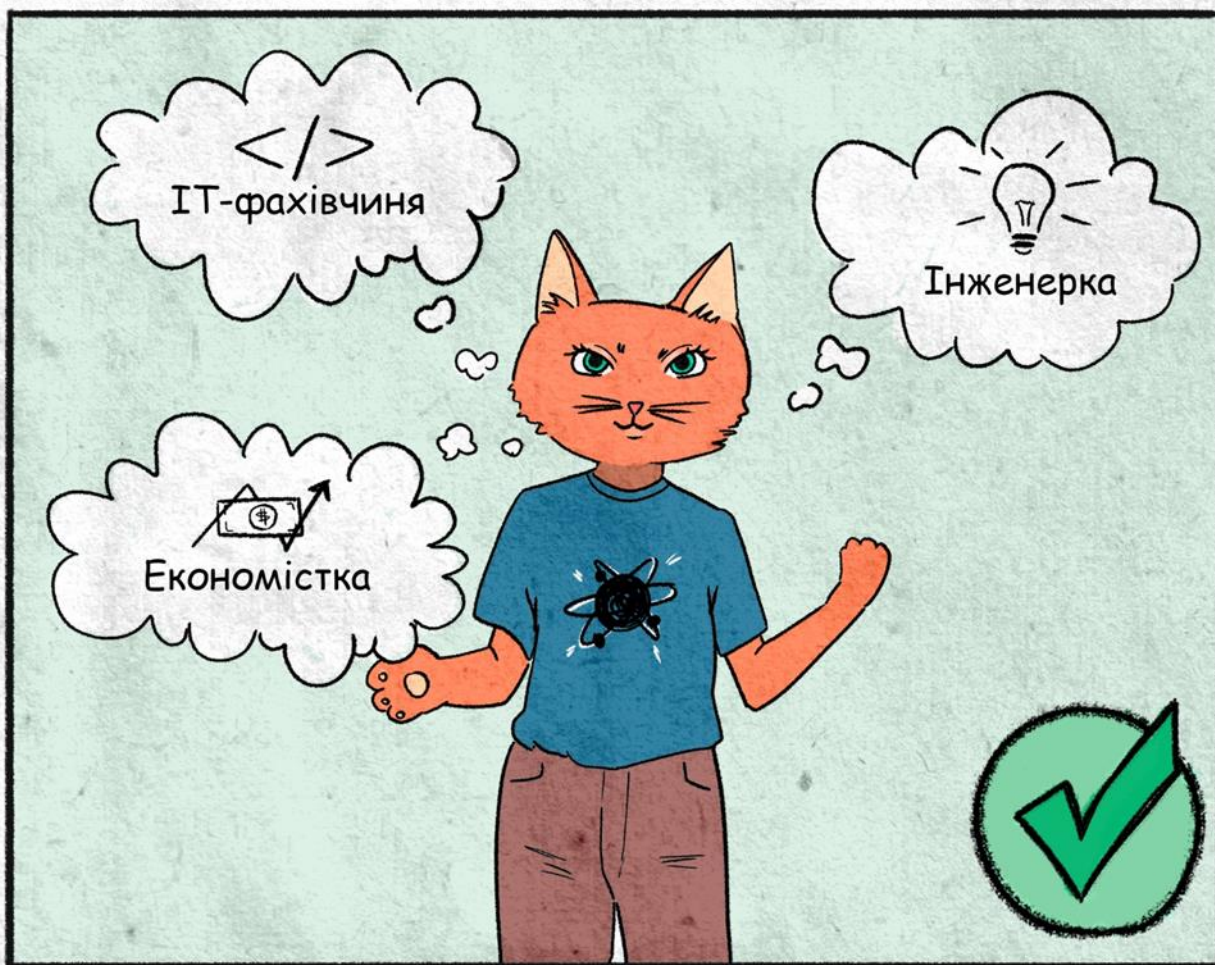

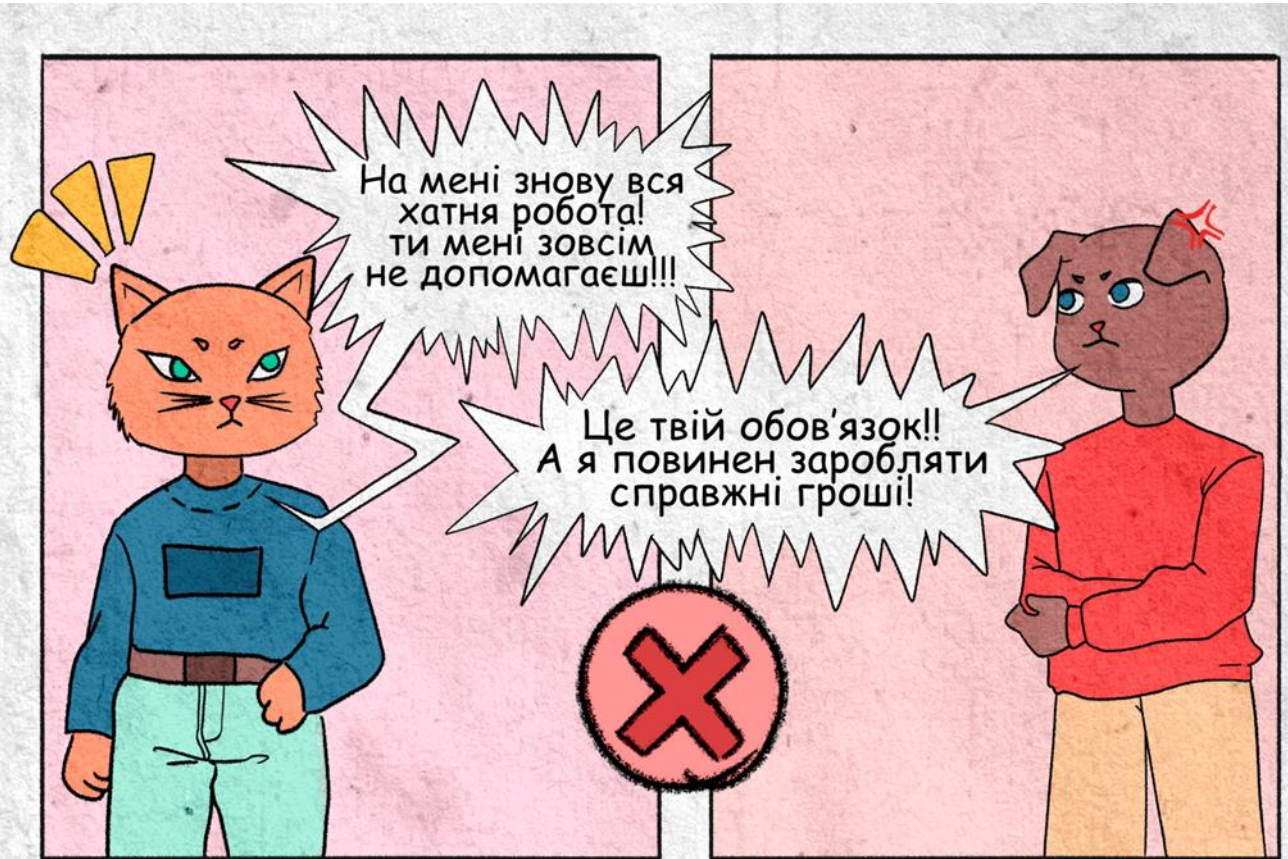

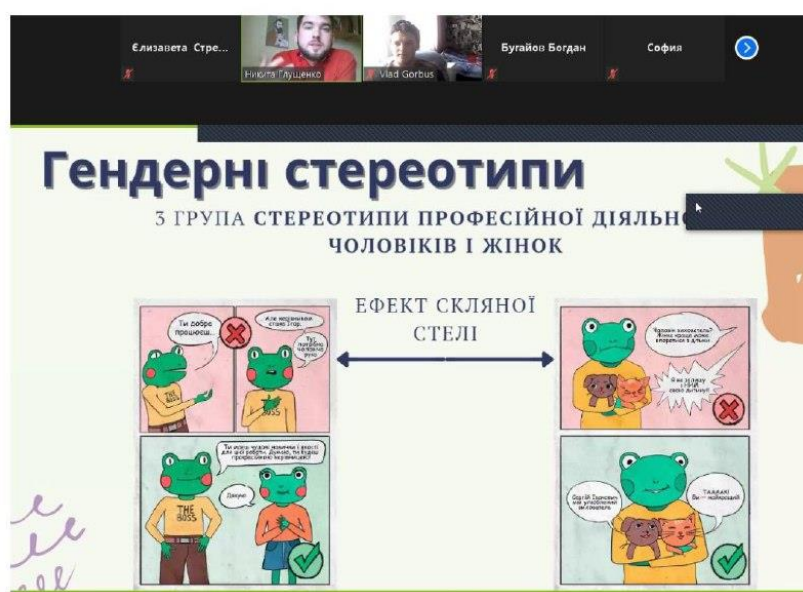
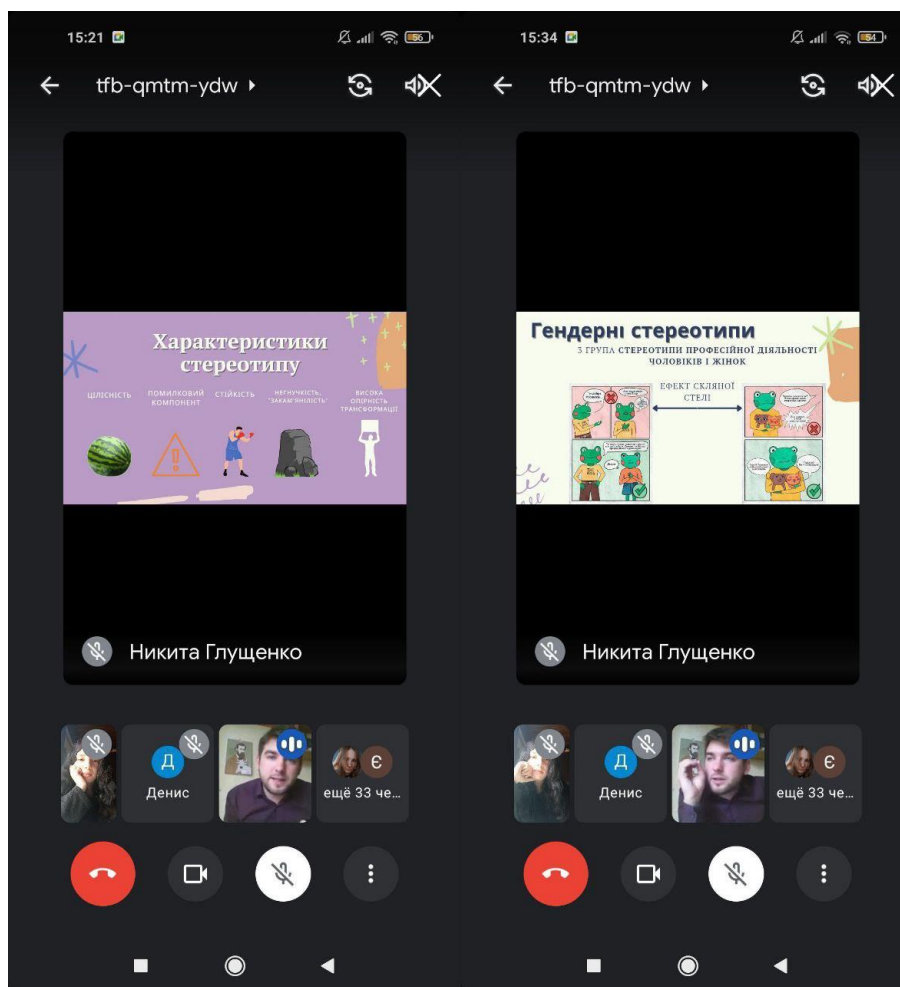

Додаток Б. «Фотозвіт промови коміксу»

Додаток В. «Вхідне і вихідне анкетування»

Запитання

Відповіді

50

Що нового і цінного для себе Ви дізнались на вебінарі? *

Текст запитання з короткими відповідями

Що було зайвим? *

Текст запитання з короткими відповідями

Чи був корисний авторський комікс для розуміння гендерних стереотипів? *

Так

Ні

Запитання

Відповіді

50

Чи поділяєте Ви думку про те, що деякі професії більше підходять хлопчикам, а деякі дівчаткам? *

Так

Ні

Якщо так, наведіть приклади таких професій

Текст запитання з короткими відповідями

Чи повинен чоловік повністю матеріально забезпечувати власну родину? *

Так

Ні